

GYENE ISTVÁN

KORMÁNYZÓPÁRT(OK) A HORTHY-RENDSZERBEN

Az alábbi munkában a Horthy-rendszerbeli kormányzópárt(ok) politológiai-történeti szempontból való megvilágítására teszek kísérletet. Terjedelménél fogva jelen dolgozat csupán szolid mértékű taglalást tud és kíván nyújtani ezen pártok felépítésére, összetételére, hatalomfelfogására, általános politizálására vonatkozóan. Az elemzés bevezetéseként a később stabilizálódott rendszer megszilárdulását övező kezdeti körülményeket vázoló fel, egyben megszabom a korszak kereteit, majd a pártrendszer néhány vonásával, fő politikai törésvonalaival és pártjaival foglalkozok. Ezek után kerül sor a három kormánypárt (EP, NEP, MÉP) egyidejűleg több szempontból való elemzésére, végezetül pedig megpróbálom a pártokat elhelyezni a korszak mérlegén, az ebből fakadó következtetéseket levonni és megállapításokat tenni a történelmi távlat fényében.

AZ ÁTMENET ÉS VÁLSÁG IDŐSZAKA

1921. április 14-én kezdte meg regnálását gróf Bethlen István kormánya. A trianoni békeszerződés következtében hazánk a térség egyik kisállamává vált, melyet terület szempontjából Lengyelország több mint négyszer, Románia több mint háromszor, Jugoszlávia közel háromszor, Csehszlovákia másfélszer múlt felül. Az addigi állami keretek széttöredezték, az ország

ezután még átvészelt két radikális forradalmi folyamat révén megteremtett rendszert, majd ezek bukása után a forradalmakat tagadó, egyszersmind a korábbi dualista berendezkedés átalakítására törekvő radikális mozgalmakat és kaotikus folyamatokat. Így vezetett át az út a húszas évek derekéra annak a politikai rendszernek a kiépüléséhez, amit Horthy-korszaknak nevezünk.¹ Az első világháború vége és 1921. április 14-e között Magyarországon polgári demokrácia, Tanácsköztársaság, Károlyi Gyula vezetésével ellenforradalmi kormány, Peidl Gyula vezetésével szakszervezeti kormány, Friedrich István vezetésével újfent polgári kormány; és mindezek mellett miniszterelnökök – Huszár Károly, Simonyi-Semadam Sándor és Teleki Pál – követték egymást. Román csapatok vonultak be augusztusban Budapestre, majd néhány hónap múlva távoztak onnan.

A nemzetgyűlés 1920. március elsején választotta meg Horthy Miklóst kormányzóvá, egy év múlva, 1921. március 26-án pedig megtörtént az első királypuccs is.

Szekfü Gyula szavaival: „*A Bethlen István előtti időszakot a szinte állandósult és reménytelennek látszó káosz korszakának lehetne neveznünk.*”² A Bethlen vezette liberális-konzervatív politikai vezetés a vele szembenálló erőket ellenzekévé tette, függetlenül az adott politikai csoport bal- vagy jobboldali voltától. Az új hatalom legitimációja alapjának a Szent Korona eszme és a jogfolytonosság tekinthető, ezek törvényi megfogalmazódása látszik az 1920. évi I. törvényekben is.³ Három eseményt vélek a történések sodrában nagy horderejűnek: először Horthy Miklós bevonulását Budapestre 1919. november 16-án a Nemzeti Hadsereg élén, amely esemény elsősorban szimbolikus jelentőséggel bírt. Másodszor 1920. március 1-jei kormányzói kinevezését, akkortól számíthatjuk a rezsim kezdetét. Harmadszor Bethlen István 1921. április 14-ei kormányalakítását, megítélésem szerint neki sikerült először a hullámozó állapotokat stabil mederbe terelni, s az országot nagyrészt szilárdan vezetni egészen 1931. augusztus 19-ei lemondásáig.

A KIRÁLY NÉLKÜLI KIRÁLYSÁG PÁRTRENDSZERÉNEK NÉHÁNY VONÁSA

Fontos azzal kezdenünk, hogy a közvélemény nem volt általánosan elutasító a pártokkal szemben; itthon a párt is képviselhetett a közfelfogás szerint nemzeti érdekeket, szemben például Franciaországgal, ahol a pártot,

¹ Boros Zsuzsanna-Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944)*. p. 159.

² Szekfü Gyula: *Rövid magyar történet 1606-1939*. p. 530.

³ *Magyar Törvénytár*. p. 3-13.

mint nemzetet megosztó tényezőt definiálták.⁴ A forradalmak és az átalakulások közepette igen nagy szerephez jutottak a különböző pártok, mozgalmak, szervezetek, melyek egyúttal növelték a társadalom mobilizációját is. Az 1919. augusztusától 1922. februárjáig tartó időszakot a pártrendszer szempontjából időleges, kiforratlan, útkereső időszaknak nevezhetjük. Megközelítőleg húsz párt volt jelen a közéletben, többségük igen radikális hangnemet ütött meg. Jellegük alapján a baloldali-liberális pártok a forradalmak miatti retorziókat szenvedték el, így a forradalmakban részt nem vevő pártok egyrészt ellenforradalmi szlogeneket hangoztattak és leszámolást a forradalmi pártokkal (pl. MOVE, ÉME)⁵, másrészt reformokat, a rendszer sürgős megváltoztatását követelték. A keresztény pártok és a kisgazdák programjában lelhetőek fel szociális jellegű pontok, amelyek kiegészültek a szabadságjogok teljes körének követelésével. A politikai pártok szerepét illetően a konszolidációt megelőző koalíciós kormányzás idején három nézet állt egymással szemben.⁶ Az elsőt azok a politikusok képviselték, akik a dualizmuskori politikai struktúrát kívánták visszaállítani módosult programmal és ideológiával, ők legelső lépésnek egy domináns, erős, nagy kormányzópárt létrehozását tekintették. A második nézet, amelyet a liberális polgári és az agrárdemokrata ellenzék képviselt, a váltógazdaság szem előtt tartását, általános, titkos választójogot, demokratikus választásokat, nagy pártok váltakozó kormányzását tartalmazta. A harmadik nézetet a nemzeti radikális tábor képviselte, amely a nemzeti összefogás jegyében egyetlen nagy párt vagy szervezet létjogosultságát vallotta, az egész pártpolitikát pedig káros, a nemzetet megosztó jelenségnek tartotta.

TÖRÉSVONALAK A PÁRTOK ÉS A POLITIZÁLÁS TEKINTETÉBEN

Politikai pólusokat tekintve négypólusú rendszer alakult ki.⁷ A bal- és a jobboldal szintén kétpólusú volt, a korszak végén a jobboldalhoz kapcsolódott még egy szélsőséges pólus, amelynek eszmeiségét szélsőjobboldali, illetve fasiszta pártok jelenítették meg.

A baloldalt a szocialista és a liberális pártok fedték le, ezek rendszerint együttműködtek, illetve igen hasonló álláspontot képviseltek.

⁴ Gabriel A. Almond-G. Bingham Powell: Összehasonlító politológia. p. 266-267., 289.

⁵ MOVE, azaz Magyar Országos Véderő Egylet, 1918. november 30-án létrehozott szélsőjobboldali legális katonai, majd társadalmi egyesület a két világháború között. ÉME, azaz Ébredő Magyarok Egyesülete, 1918 decemberében alakult, katonai különítményeket is magában foglaló szélsőséges ellenforradalmi szervezet.

⁶ Boros-Szabó: uo. p. 168-170.

⁷ Boros-Szabó: uo. p. 178.

A jobboldalon megkülönböztethetünk egy (nemesi) liberális-konzervatív és egy ennél radikálisabb, antiliberalis pólust. A pártok között húzódo törésvonalakat a korszak fő politikai témái, kérdései jelenítették meg, amelyek az alábbiak voltak: földreform, zsidókérdés, trianoni béke, választójog, politikai szabadságjogok kérdése és egyéb szociális problémák.

A PÁRTRENDSZERT ALKOTÓ PÁRTOK

A legegyszerűbb dolgunk akkor van, ha a különböző párttipologizálási lehetőség közül azt a módszert választjuk, amely a pártok csoportosítását a hatalomhoz képest elfoglalt helyzetükből vezeti le. Így könnyű helyzetben vagyunk, hiszen csak annyi a megállapítandó tény, hogy a górcső alá vett párt hatalmon van vagy sem. Ha igen, akkor esetleg érdemes Sartori modelljét követnünk.⁸ Ezen tipologizálás szerint létezik az ún. hegemonikus pártrendszer, mely Sartorinál a szokásosan egypártrendszerként tárgyalt kategóriában foglaltatik benne. Ebben a rendszerben az állampárt (tegyük hozzá: állampárti vonásokkal rendelkező párt) mellett formálisan léteznek ugyan kisebb pártformációk, azonban a rezsím játékszabályai nem teszik lehetővé ezek alternatív erővé válását. Esetünkben a korszakban kormányzó párt(oka)t inkább ruházhatjuk fel a domináns, mintsem a totalitárius jelzővel. Ha a formáció ugyanis nem volt hatalmon a Horthy-érában, akkor szinte esélye sem volt a hatalomra kerülésre. Ez a helyzet érzékelhetően olyan különbséget eredményezett a pártok között, hogy legelőször érdemes tehát a kormánypártot és az ellenzéki pártokat szétválasztanunk, majd mindenekelőtt az ellenzéken belül célszerű tovább csoportosítgatnunk. Így a tárgyalt korszakban a következő ellenzéki pártokat érdemes megemlítenünk:

baloldali: Magyar Szociáldemokrata Párt,
 liberális: Nemzeti Demokrata Párt, Kossuth Párt,
 jobboldali-keresztény: Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt, Keresztényszocialista Párt, Egyesült Keresztény Párt, Ellenzéki Kereszténypárt,
 fasiszta-szélsőjobboldali: Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt, Egyesült Nemzeti Szocialista Párt, Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Nemzeti Front, Nemzeti Akarat Pártja, Nyilaskeresztes Párt.

⁸ Sartori, Giovanni: Parties and Party Systems. A framework for analysis. In: Enyedi Zsolt-Körösenyi András: Pártok és pártrendszerek. p. 150-151.

AZ EGYSÉGES PÁRT LÉTREJÖTTE, PROGRAMJA, VÁLASZTÁSI SIKERE

Pártpolitikai szempontból az egész korszak egyik meghatározó dátumaként tarthatjuk számon 1922. február 22-ét, amikor a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) egybeolvadt a Kisgazdapárttal és ezzel megalakult az egységes kormánypárt Keresztény-Keresztyén Földműves Kisgazda és Polgári Párt néven: közkeletű nevén ez volt az Egységes Párt. Bethlen István miniszterelnök volt a pártvezér, az új párt elnöke a volt kisgazdapárti Nagyatádi Szabó István lett; a társelnökök a szintén volt kisgazda Gaál Gaszton, a Nemzetgyűlés akkori elnöke és báró Perényi Zsigmond (Bethlen egykori Theréziánumbeli osztálytársa). Az ügyvezető alelnök Gömbös Gyula volt, alelnökké választották Sokorópátkai Szabó Istvánt, Meskó Zoltánt, Szijj Bálintot és Fáy Gyulát. Az intézőbizottságot az elnökség tagjai, a miniszterek, az államtitkárok alkották, továbbá 4-5 helyet fenntartottak még a később csatlakozók számára.

A párt kialakulásának előzményeiről röviden: az első királypuccs után lemondott Teleki Pál (1921. április 13.), akit Bethlen követett kormányon (április 14.). Ő határozottan fellépett a konszolidáció érdekében a különítmények ellen, majd mikor a királykérdés a második puccsot követően (melyet Horthy az új rendszer erkölcsi próbatételeként, míg a karlisták az ország erkölcsi újjászületésének kudarcaként értékelték⁹) elvesztette aktualitását, meghirdette november 26-án konszolidációs programját. Ennek egyik sarkpontja az egységes kormánypárt létrehozása volt. December 22-én megkötötték a Bethlen-Peyer paktum, amivel úgymond „leszerelte” a szociáldemokratákat. 1921 őszén a KNEP egy részére támaszkodva képzelte el a kormánypárt létrehozását, de IV. Károly második visszatérése után erről le kellett mondania. Ekkor kerül képbe a Kisgazdapárt. A miniszterelnök 1922. január elején jelentette be, hogy a KNEP mérsékelt elemei a disszidensekkel együtt egyesülni fognak a kisgazdákkal. Ezzel elérte a KNEP felbomlását (a legitimisták távoztak a szabad királyválasztók miatt), egyúttal beolvasztotta az önálló kisbirtokos törekvéseket hangoztató, ámde egy évvel korábban még többségi párti kisgazdákat. Február 22-én megalakult az új párt, Horthy pedig még 16-án berekesztette a nemzetgyűlést és kiírta a választásokat május 28-ára. A párt ezen a választáson döntő győzelmet aratott. Választási programját 1922 tavaszán kiáltványban tette közzé.¹⁰ A program 31 pontból állt. Megállapítható, hogy gyakorta általánosan fogalmazott, s hogy a kiáltványban helyet

⁹ Romsics Gergely: Két bevonulás Budapestre. Horthy Miklós és IV. Károly. In: Rubicon. Történelmi folyóirat. 2003/7-8. Sokszínű emlékezet. A Horthy-korszak naplók és memoárok tükrében. p. 14.

¹⁰ Gergely Jenő–Glatz Ferenc–Pölöskei Ferenc: Magyarországi pártprogramok 1919-1944. p. 58-61.

kapó követelések az 1920-22. évi pártprogramokban – mind keresztény, mind kiscgazda oldalon – már helyet kaptak azelőtt.

A keresztény-nemzeti alapelv és a trianoni határok kérdésében jellemző az „egy talpalatnyi földről sem lemondani” elv¹¹, ezzel szemben a békeszerződés tényének elfogadása az általános alap, amelyre a párt konszenzust akart építeni, illetve gyűjtőpártként több társadalmi réteghez kívánt fordulni. A program szól a magyar nemzeti királyság megteremtéséről (még hozzá népszavazás útján), nem hiányzik az általános, titkos választójog ígérete, szerepel az alsó- és középfokú oktatás reformja – ez már a korábbi belügyminiszter, majd oktatási miniszterre avanszált Klebelsberg Kunó programja volt. A kiáltványban felsorakoztatott pontok közül nem valósultak meg az alábbiak:

- népszavazás (a királyság visszaállításáról rendeletek intézkedtek),
- földbérlő szövetkezetek (nagybirtokok eladásánál vagy bérlésénél ezek a szövetkezetek előnyben részesültek volna),
- fegyveres polgárőrség,
- általános és titkos választójog.

Amelyek megvalósultak:

- felsőház reformja,
- kisajátítási jog (állam elővásárlási és megváltási joga),
- adórendszer reformja,
- fogyasztási-, értékesítő- és hitelszövetkezetek felállítása,
- illetve a többé-kevésbé a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva-k házhelyhez és földhöz juttatása is.

Néhány pont még a programból:

- nemzeti jelvények, hazafiság becsmértésének szigorú büntetése,
- külföldiek és bankok eltiltása földbérléstől, földvételettől,
- községek állattenyésztésének fejlesztése,
- szövetkezetek szabad fejlődésének biztosítása,
- keresztény ipar, kereskedelem, pénzpiac megerősítése,
- aggkori- és balesetbiztosítás,
- nemzeti hadsereg rövid tartalmú, tényleges szolgálattal,
- valláserkölc-s védelme,
- államigazgatás egyszerűsítése; jogrendszer olcsóbbá és igazságosabbá tétele.

Az 1922. évi május 28 – június 11-i választások¹²: a Huszár-kormány ide vonatkozó rendeletét Klebelsberg Kunó belügyminiszter választójogi ter-

¹¹ ez volt a második programpon-t

¹² Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete-1922. In: Földes György-Hubai László: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. p. 85-104.

vezete alapjaiban változtatta volna meg. A viták során azonban kiderült az, hogy a javaslatot a nemzetgyűlés nem fogja megszavazni. Horthy február 16-án feloszlatta a gyűlést, így a kormány az 1922/2200 számú rendelettel és a hozzá tartozó kiegészítő rendelettel szabadon szabályozhatta a választójogot. Ezek lényegesen szigorúbb feltételeket szabtak, így az 1920. évi választásokhoz mérten mintegy háromnegyed millióval csökkentették a választójoggal rendelkezők számát.

A szavazás ráadásul csak Budapesten és a többi törvényhatósági jogú városban maradt ezután titkos, másutt visszaállt a dualizmuskori nyílt gyakorlat. Ez a nyílt módszer teljes mértékben felrúgott minden demokratikus szokást. A választási kampányban kíméletlen harc folyt, aminek egyik véres állomását a liberálisok erzsébetvárosi Demokrata Klubjában végrehajtott robbantás képezte. A kormányzathoz közel álló közigazgatási hatóságok, szélsőjobboldali szervezetek semmitől sem riadtak vissza, hogy elriasszák a baloldal, a legitimisták és a keresztény ellenzék szavazóit. A választás a következő eredményt hozta: 245 mandátumból az Egységes Párt 143, az MSZDP 25, KNEP 20, a liberális ellenzék (pl. Nemzeti Demokrata Párt) 16 mandátumhoz jutott, a többin a keresztény ellenzék és a pártonkívüliek osztozkodtak. Az 1922. évi választások életre hívták azt a politikai garnitúrát, amelyik megfelelt az új kormányzati koncepciónak. Ez volt a Horthy-rendszer első választása. Létrejött Bethlen túlsúlyos, domináns pártja, melyet befelé a feltétlen hűség, kifelé a hatalom monopolizálása jellemez. Ez a formáció legitimálta a rendszert és hegemon típusú, a váltógazdaság esélye nélküli, nem versengő (formálisan több-) pártrendszert teremtett meg.

A PÁRT BEÁGYAZÓDÁSA A HATALOMBA

A párt programjában nem történtek nagyívű változások a bethleni időszak alatt. A kiadott programot nem követték újabbak, ezután a kormány szándékait a miniszterelnök megnyilatkozásaiból, beszédeiből lehetett leszűrni, ezek pedig minden esetben konkrét politikai stratégiát tükröztek. Az Egységes Párt bethleni időszakában nem történt változás a párt vezetésében, a döntéshozatal módjában sem. A pártvezér autoritása érvényesült; súlya, tekintélye rendkívül nagy volt. A párt a kormányzás eszköze és miután az agrár és az ipari tőke főbb érdekképviseleti szervei jelen voltak a kormánypártban (pl. Gazdaszövetség), a főbb érdekegyeztetések a párton belül folytak. Fontos megemlíteni, hogy nem a párt volt a kormány rekrutációs bázisa, hanem épp fordítva: a kormányzati, közigazgatási tisztséggel felruházott vagy ilyen pozíciókba jutott emberek léptek be a pártba.

A kormány összetételével kapcsolatosan két fejlemény érdemel figyelmet:

- a kiscgazda szál: a „csizmás” kiscgazdákat egyre jobban kiszorították különböző korrupciógyanús ügyekkel, emellett Nagyatádi is elhunyt 1924-ben. Így ezek után a megegyezésre inkább nyitott szárnnyal és vezetőjükkel, Mayer Jánossal folytatódott az együttműködés.

- 1923-ban Gömbös Gyula hét társával együtt kivált a pártból, megalakítva a „Fajvédő” Pártot. Ellenzékben kilátásai nem voltak fényesek, ezért 1928-ban pártját feloszlatta, ő maga pedig visszalépett az „anyapártba”. Bethlen ezt nem programbeli, pusztán időbeli különbségnek tekintette.

Az Egységes Párt – bethleni időszakában – egyrészt liberális-konzervatív pártnak tekinthető, a guvernamentális liberalizmus jellemezte, az alkotmányosság, a törvények, a jogállamiság helyreállításának programja, a parlamentarizmus fenntartásának feltétlen követelménye, a külföld felé való nyitottság, illetve az európai normáknak történő megfelelés igénye a magyar sajtóságok egyidejű hangoztatásával. Másrészt az „újkonzervatív” politika is befolyást gyakorolt a kormánypártra, ez megmutatkozott az állami beavatkozás igényében és az ennek megfelelő antiliberális ideológiában. Mindezek együttesen jelentették a kapitalizmus szabályozására való protekcionista, intervenciós gazdaságpolitikát, állami szociálpolitikát.

Ha a dualizmus és a Bethlen-éra politikai filozófiáját és az ebből következő általános politikai gyakorlatot akarjuk összevetni, a következő megállapítást tehetjük: míg az előbbi elitje liberális alapokon nyugvó, konzervatív elemekkel tarkított politizálást folytatott, addig a bethleni „politikacsinálás” mindezek felcserélődését mutatja, vagyis a konzervatív alapú képen liberális ecsetvonásokat fedezhetünk fel.

A párt a húszas évek közepére népszerűségének csúcsára ért, az 1926. december 8. és 15. között megtartott országos választásokon¹³ a képviselőház 245 mandátumából 172-t a kormánypárt, 35-öt az őt támogató Keresztény Nemzeti Gazdasági és Szociális Párt szerzett meg. Az MSZDP 14, a liberálisok 9 mandátumhoz jutottak. Öt évvel később, 1931. június 28-29-én (ahol az első forduló nem hozott eredményt, ott második forduló volt július 5-én) tartották a következő országos választásokat¹⁴, melyeket ugyanúgy, mint az 1926-ban megrendezetteket, az 1925. évi XXVI. törvénycikk alapján folytattak le. Eredetileg az Országgyűlés megbízatása 1932. január 25-ig tartott volna, de mérlegelvé az általános kül- és belpolitikai helyzetet, Horthy 1931. június 6-án feloszlatta azt. A kormánypárt most kissé visszaesett, 155 képviselőt küldhetett a Parlamentbe, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 31-et.

Az MSZDP és a liberálisok megtartották 1926-os választási eredményeiket,

¹³ Kende János: Egy túlnyert választás-1926. In: Földes-Hubai: uo. p. 123.

az 1930. december 10-én megalakult Kisgazdapárt Gaál Gaszton és Szijj Bálint vezetésével viszont máris 14 mandátumhoz jutott. 1931 augusztusára az ország már túl volt a gazdasági válság legnehezebb részén, túl volt a bankzárlat okozta megrázkódtatáson, megkaptuk a jelentős összegű külföldi kölcsönt is (az angoloktól 87 millió pengőt, a franciáktól 4,8 millió fontot) ezért hatott a meglepetés erejével, mikor Bethlen és kormánya augusztus 19-én beadta lemondását. A Ház mindeközben épp augusztus hatodikával kezdődő szabadságát töltötte. „Nem tudunk semmit, nem értünk semmit” – írta az Újság című lap¹⁵, döbbenetének adván hangot.

A kormányzó – Bethlen javaslatára – 24-én Károlyi Gyulát nevezte ki miniszterelnökké. Márai Sándor találóan nevezte őt „söröző arisztokrata”-nak.¹⁶ Károlyi nem tudott megbirkózni a rá váró feladatokkal, mindkét oldalnak egyszerre szeretett volna megfelelni, ebbe pedig belerokkant. Kormányzása alatt kemény megszorításokat vezetett be, amelyek általános felháborodáshoz vezettek. Tömegmegmozdulásra került sor, ez pedig olyan új típusú kihívást jelentett a rendszernek, amivel eddig nem szembesült. A kormányzat a szigorú visszacsapás indokát a biatorbágyi vasúti viadukt felrobbantásában találta meg (1931. szept. 13.). Kihírdették a statáriumot, rögtönítélő bíróságokat állítottak fel. A kommunistákat tették elsőszámú felelőssé, Fürst Sándort és Sallai Imrét kivégezték. Emellett MSZDP tagokat tartóztattak le, ideiglenesen betiltották a Népszavát és több szakszervezeti kiadványt elkoboztak. Károlyi regnálása mutatta meg, hogy a gazdasági válság Magyarországon nemcsak a hatalom és az ellenzék közötti árkokat mélyítette tovább, hanem a hatalmon lévő csoportok közé is éket vert. 1932 szeptemberében a kormánypárt megvonta bizalmát Károlyitól, Bethlen levélben szólította fel őt a lemondásra.

GÖMBÖS GYULA KORMÁNYZÁSA ÉS A NEP

1932. október elsején lépett hivatalba a Gömbös Gyula vezette kormány. Az új vezér új programmal érkezett a rövidesen nevet váltó párt élére: kezdetét vette tehát egy, az addigitól eltérő politikai stílus. Gömbös volt az első miniszterelnök, aki október 4-én este 7 órakor rádióbeszédben mutatkozott be, majd országjáró körutat tett, hogy jelszavát (nemzeti egység) és programját (95 pontos munkaterv)¹⁷

¹⁴ Borsányi György: Válság és választás-1931. In: Földes-Hubai: uo. p. 140.

¹⁵ Újság, 1931. augusztus 20.

¹⁶ Újság, 1931. november 8. „Márai Sándor: Öregúr a viharban”

¹⁷ Előszó nélkül: Gergely–Glatz–Pölöskei: Magyarországi pártprogramok 1919-1944. p. 330-344.; Gömbös előszavával és zárómondatokkal: Vonyó József: Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártja dokumentumai. p. 39-52.

népszerűsítse. A program az addigi legszélesebb kormányprogram volt, melynek kidolgozói Lázár Andor, Antal István, Darányi Kálmán, Hóman Bálint és Imrédy Béla voltak. A Parlamentben október 11-én ismertette Gömbös, ezt követően 27-én átalakult a kormánypárt is. A párt új neve Nemzeti Egység Pártja (Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt), új elnöke Sztranyavszky Sándor, ügyvezető főtitkára, a reformnemzedék képviselője Marton Béla lett. A 95 pont 1935-ig képezte a kormány (és egyben a párt) tervzetét. 1935 áprilisában fogadta el először a minisztertanács, majd a koronatanács a kormány négyéves munkatervét. Ez képezte ezután lényegében a programot. Az 1932 októberében hirdették meg, 12 fő területe volt, ezek a következők:

- bel- és külpolitika,
- alkotmányjog és közigazgatás,
- állampénzügyek,
- igazságügy,
- termelési politika,
- mezőgazdaság és birtokpolitika,
- iparpolitika,
- kereskedelmi politika,
- hitelpolitika,
- kultúrpolitika,
- nemzeti védelem,
- népegészségügy.

A program ígéretei között találjuk többek között az önző kartellek, a kapitalizmus megreformálását, a tőkések és a munkások összebékítését, az egyesülési és gyülekezési jog, a sajtó szabályozását, közigazgatási reformot, a külpolitikában a területi revíziót, a Duna-medencei vezető szerep visszaszerzését és ennek érdekében a hadsereg fejlesztését. A kortársak mindezek fényében csak „álmoskönyvként”¹⁸ emlegették a 95 pontot, Gömböst pedig Gömböliniként¹⁹, Mussolinire emlékeztető stílusát értve ez alatt.

A Gömbös-kormány működésének első szakasza a válság felszámolását szolgálta, s összhangban a világgazdaság kedvező alakulásával, meg is hozta eredményét. Megszűnt a statáriális állapot, feloldották a gyűléstilalmat, leszállították a kamatlábakat, ami lökést adott az egész gazdaságnak. Könnyítették az eladósodott kisgazdák helyzetét, mérsékelték a mezőgazdasági termékek szállítási költségeit, bevezették a 48 órás munkahetet, rendelet jelent meg a minimális munkabérről. Talpra állították az ipari struktúrát, ami segített a

¹⁸ Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914-1945. p. 149.

¹⁹ L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. p. 136.

munkanélküliség felszámolásában. A kormány első intézkedései enyhítettek ugyan a feszültségen, a baloldal azonban így is elutasította a nemzeti egységet, melyet Gömbös hirdetett: „Idegenkedünk az egypártrendszerrel, idegenkedünk az olyan szabad polgári akaratnyilvánítástól, mely nem kérdésre felel, hanem vezényletre engedelmeskedik.”²⁰

A külpolitika legfontosabb állomásai a következő események voltak:

- 1933. június 17-19.: Gömbös látogatása Hitler kancellárnál,
- 1934. február: diplomáciai kapcsolat felvétele a Szovjetunióval,
- 1934. február: a Magyarország és Németország közötti kereskedelmi szerződés aláírása,
- 1934. március: magyar-osztrák-olasz hármas egyezmény aláírása Rómában.

A régi kormánygárda azonban nem állt ki a gömbösi reformok mellett, ezért a miniszterelnök tömeges párttagságot igyekezett a párt alá szervezni.

A legkisebb községben is megindult a szervezőmunka, ami teljes sikerrel járt.²¹ Az országos pártvezetés 1933 karácsonya előtt kiadott közleménye²² szerint addig az ország mintegy 3400 települése közül 3229-ben (95 százalék) jöttek létre a Nemzeti Egység Pártja (NEP) helyi szervezetei, melyek tagjaik sorában tudhattak 1.823.856 állampolgárt, a mintegy 2.900.000 választójogosult 62,9 százalékát. A szervezetek irányításában 73.282 választmányi tag (ún. élharcos) vett részt. Mindezek alapján már ekkor érvényes volt az országos főtákar kilenc hónappal későbbi értékelése: „A Nemzeti Egység a magyar nép legnagyobb szervezete lett.”²³ Az összegzés a NEP Országos Központi Irodájába beküldött jelentések alapján készült. Ebben az értelemben a Marton által vázolt kép hitelesnek tekinthető. Az adatok akkor is figyelemre méltóak, ha tudjuk, az adatközlést propagandacélok is vezérelték (torzították), illetve a tagság nagy része a „regisztrálás” ellenére sem volt Gömbös és hirdetett politikájának elkötelezett híve. A vezérelvre épülő pártban minden pártalkalmazott Gömböstől kapta kinevezését és hűségesküt volt köteles letenni a pártvezér személyére. Amikor 1935-ben Gömbös győzelmet aratott a kormányzónál Bethlen felett a házfelosztási kézirat elnyerésével, elérkezett az új pártszervezet erőpróbája.

A választások²⁴ – március 29. és április 7. – jelentősen módosították Gömbös javára az erőviszonyokat. 47 volt az egyhangú kormánypárti mandátum, közöttük öt miniszteré és magáé, Gömbösé. Összesen 171 helyet nyert a kormánypárt, ebből 98 képviselőt először választottak meg, köztük 20 NEP-es

²⁰ Újság, 1933. november 24. Vezércikk

²¹ Vonyó József: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. p. 15.

²² Függetlenség, 1933. december 24.

²³ Függetlenség, 1934. szeptember 16.

²⁴ Sipos Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal-1935. In: Földes-Hubai: uo. p. 161. és 172.

élharcost. A kiszagdák 23 helyhez jutottak, a liberális és munkáspártok visszaszorultak, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 14 képviselőt küldhetett a parlamentbe. A nemzetiszocialisták először nyertek két helyet. A korban ezen a választáson volt a legmagasabb a választók száma, a 3.003.940 szavazó a társadalom 33,8 százalékát fedte le.

Kialakult tehát az erősen szervezett gyűjtőpárt. Érdekes ezzel kapcsolatban Bibó István szavait idézni, miként a Független Kiszagdapártot jellemezte 1945-ben, a választások után: „...*ma kezd veszedelmesen hasonlítani a magyar történelemben oly ismerős mamut pártokhoz [...] Bethlen István Egységes Pártjához, Gömbös Gyula NEP-jéhez...*”²⁵ Megteremtődött tehát a „mamut párt”, az erős bázis és háttország, de ugyanakkor megindult a belső bomlás is. A kormánypárton belül frakciók alakultak, melyeket összekötött az elégedetlenség. Ráadásul Horthy is egyre kevésbé bízott miniszterelnökében. Elhatározta, hogy lemondásra bírja, de végül megszánta a súlyosan beteg embert, aki 1936. október 6-án meghalt. Ügyeit már márciustól kezdve Darányi Kálmán kezelte.

A Gömbös miniszterelnöksége idején kezdetét vevő kormányfő-kormány konfliktus a korszak további periódusát végigkísérő jelenséggé vált. Csökkent a miniszterelnök kormánypárti támogatottsága, szaporodtak a kormánypárton belüli frakciók. Darányi a maga politikáját „haladó konzervatívnek” nevezte, száműzte az élharcosokat és Gömbös más, feltétlen híveit is, akik ezután más, szélsőjobboldali szervezetekben politizáltak tovább. Szerkezeti változtatásokat hajtott végre a párton belül. A pártelnökség helyett a 60 tagú pártvezetőségre támaszkodott, amelyben a kormánypárt minden irányzatának helyet biztosított. Az 1936. december 15-én megtartott pártértekezleten új alapszabályok születtek, amelyek jelentősen módosították az addig fennálló szervezeti felépítést. Mint ahogyan megszűnt a háromtagú pártelnökség, megszűnt az ügyvezető főtitkári poszt is. Mindenfajta irányítás a miniszterelnök kezébe került. A NEP ezek után is mint tömegpárt működött tovább, de strukturálisan nagyon kevés eltérés jellemezte az egykori bethleni Egységes Párthoz képest. Darányi azonban elkövetett egy súlyos hibát: túl sokat engedett a nyilasoknak. Horthy ezzel kapcsolatban rádióbeszédben fejezte ki bizalmatlanságát, ezzel megkezdődött a kabinet 40 napig tartó válsága.²⁶ A konzervatív vezető körök már két miniszterelnökben is csalódtak, ezek után egy olyan miniszterelnököt akartak látni a kormány és a párt élén, akiben feltétel nélkül megbízhatnak. Imrédy Béla ilyen persona grata-nak tűnt.

²⁵ Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Bibó: Válogatott tanulmányok. Második kötet 1945-1949. p. 60.

²⁶ Sipos Péter: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. p. 34.

Megfelelő személyként tekintett rá a nagybirtokos és arisztokrata réteg, a bankvilág, az egyház és a polgári ellenzék is. Az új kormány bemutatkozásait és programját nagy érdeklődés várta. Imrédy programadó megnyilatkozásai élesen támadták a nyilasokat, s mint a győri program atyja, különösen érdekelt volt ígéreteinek²⁷ megvalósításában. Idővel azonban feltűnést keltett, hogy a miniszterelnök nem a konzervatív politika talaján, hanem az adott rendszer egész struktúrájának átforgatásával akarja reformjait véghezvinni. A belső helyzet egyre feszültebbé vált. Az 1938. novemberi első bécsi döntés után a kormány lemondott, de az új kormány még aznap újjáalakult teletűzdelve Imrédy feltétlen híveivel. A párt mellett mozgalom – Magyar Élet Mozgalom (MÉM) – is indult, ami „csodálatos forradalmat” ígért. Imrédy reformgondolásai ezután teljes mértékben a rendszer parlamentáris módszereinek és intézményeinek felszámolására irányultak. A kormány működését és a társadalom felépítését egy olyan magyar „frontra” kívánta építeni, amely minden jobboldali erőt egyesít – a nyilasokat is – a baloldalt pedig megsemmisíti. Egyre inkább a szélsőjobb és a németbarátság politikáját igyekezett megvalósítani, ez pedig széleskörű összefogást szült vele szemben kormánypárton belül és kívül egyaránt.

Horthy 1939. február 15-én lemondatta és gróf Teleki Pált nevezte ki miniszterelnökké. Teleki csak úgy tudta félreállítani elődjét és elérni a MÉM megszüntetését, hogy annak céljait az új kormánypárt vette át, melynek neve Magyar Élet Pártjára (MÉP) változott.

Az 1939. május 28-29-i választásokon²⁸ – pünkösdvasárnap és pünkösdhétfőn – a MÉP elsőprő győzelmet aratott. Pethő Sándor szavaival élve ekkor következett be a „sötétbe ugrás”. A választásokat az új, 1938. évi XIX. törvénycikk alapján tartották, melynek értelmében minden választókerületben titkosan szavaztak. A kormánypárt a korszak legnagyobb győzelmét aratva 187 mandátumhoz jutott, legnagyobb ellenfele a Nyilaskeresztes Párt lett 29 mandátummal. A kisgazdák 14, a szociáldemokraták 5, míg más szélsőjobboldali szervezetek még 15 képviselőt küldtek a parlamentbe. Teleki ugyan örült a választási győzelemnek, de hamar kiderült, továbbra is kénytelen Imrédy árnyékában kormányozni. Az új miniszterelnök mindent megtett a konszolidáció elősegítéséért, ennek érdekében hirdette meg a Treuga Dei-t²⁹ is, megteremtendő a belső politikai békét a parlamentben és a közélet egyéb területein. Ez a kísérlete azonban csakhamar kudarcba fulladt és már

²⁷ A programról és annak fogadtatásáról lásd: Sipos Péter: uo. p. 37-46.

²⁸ Pintér István: A kényszerpályára szavazó ország-1939. In: Földes-Hubai: uo. p. 197. és 199.

²⁹ A Treuga Dei jelentése: Isten békéje; elsősorban a belpolitika síkján hivatott szolgálni a pártok közötti konszenzus elősegítését. Bővebben lásd: Sipos Péter: uo. p. 139.

a második bécsi döntést követően távozni akart a kormány éléről, látva azt, hogy olyan folyamatok erősödtek meg, amelyeket képtelen megfékezni, sőt, akarva-akaratlan maga is részesükké vál(ha)t. Végül a Jugoszlávia ellen tervezett háború peccételte meg tragikus sorsát.

A rendszer utolsó kormánypártja minden addiginál megosztottabbá vált. A politika súlypontja a háborús években már áttevődött a kormányzó holdudvarába, amely informális alapon szerveződött. Így a kormánypárt elvesztette korábbi szerepét a politikai akaratképzésben és a döntések meghozatalának terén. A MÉP 1944 őszéig, a nyilas hatalomátvételeig állt fenn.

A parlamentnek alárendelt szerep jutott, csak követte az eseményeket, mindvégig engedelmes eszköze maradt a kormánynak, amelyben egyre nagyobb teret nyert a szélsőségesek befolyása. Ezzel kapcsolatban Bethlen a következőket mondta: *„...könnyelműen és felelőtlenül játszik a tüzzel a magyar intelligenciának tekintélyes része, nem látja, nem tudja és nem is akarja látni, hogy milyen hazárdjátékba fogott és mindennek csak akkor fog majd tudatára ébredni, amikor sajnos megint késő lesz és újból egy tönkrement ország siratja majd könnyelműségét.”*³⁰

A KORMÁNYPÁRT(OK) A KORSZAK MÉRLEGÉN

A konzervatív-liberális elveket valló Bethlen 1922-től az Egységes Párt élén a dualizmus korabeli hagyományos uralkodó rétegeinek megrendült politikai és veszélyeztetett gazdasági hatalmát kívánta visszaállítani gyökeresen új körülmények között – és részben új eszközök révén. A politikai akaratképzés szolgálta a régi hatalmi struktúra fenntartását, a régi-új rendszer legitimálását és a régi elit visszahelyezését.³¹ Az uralmi rendszer biztosítékai a következők voltak: korlátozott választójog, nyílt szavazásos rendszer, a kormány és benne a miniszterelnök megkérdőjelezhetetlen tekintélye, a közigazgatás centralizálása, a tömegek aktivizálódását csökkentő vagy korlátozó intézkedések (földreform, MSZDP-paktum).

A tömegre a szavazatok miatt szükség volt, ezek biztosíthatók voltak a kormány által irányított közigazgatás révén.

A felsőház is ilyen biztosíték volt: az intézményes hatalommegosztás biztosítéka, amely amellet, hogy mélyen liberális gondolatot testesített meg,

³⁰ Pesti Hírlap, 1939. június 10.

³¹ A politikai elit változásairól lásd: Püski Levente: A politikai elit változása 1919 után. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. p. 1995. 400-406.

A gazdasági elit változásairól lásd: Lengyel György: A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között.

rendelkezett érdekkifejező és kompromisszumteremtő funkcióval (fékek-egyensúlyok) is. Ezen kívül a felsőház volt a társadalmi elit gyűjtőhelye, a rendszer stabilizátora, valamint konszolidáltságának erősítője.³²

A tagok méltóság szerint, örökös jogon, hivatal, választás vagy kinevezés okán kerülhettek be. Mindezek következtében az összetétel így alakult:

- pozicionalitás: 20,8%
- arisztokraták és Habsburgok: 16,9%
- törvényhatóságok képviselői: 30,5%
- oktatási-tudományos intézmények, gazdasági érdekképviseleti testületek: 15,3%
- kinevezés alapján: 16,5%.

Utóbbival lehetett korrigálni az egyes elitcsoportok egymáshoz viszonyított súlyát.

A felsőház eredeti célja szerint a baloldal ellen kívánt védekezni, aztán visszatetsző mód a jobboldal némi fékezése lett a feladata.

A NEP radikálisan új pártalakulat volt a magyar politikai porondon. Szervezett, totalitárius jegyekkel felvértezett tömegpárt volt, az egypártrendszerű állam megteremtésének tervével. Egy modern, nemzeti radikális párt megszervezéséről volt szó, mely céljai és programja, szervezete, működési elvei és gyakorlata, illetőleg szociológiai karakterei tekintetében gyökeresen eltért elődeitől. A társadalmi, gazdasági és kulturális élet egészére gyakorolt hatásoknak azonban voltak határai, így az olyan célokat, mint az egypártrendszer, a „nemzeti öncélúság”, a sajtómonopólium és más totaliter törekvések megvalósítását fel kellett adnia. Propagandatevékenységében a sajtó terén voltak próbálkozásai (pl. a Függetlenség című lap létrehozása), a Rádiót és a filmgyártást viszont mindvégig csak korlátozottan tudta szolgálatába állítani. Tudnunk kell ugyanis: Gömbös hatalomhoz jutott ugyan, viszont nem lett belőle korlátlan jogosítványokkal rendelkező szuverén. Kezdetben saját pártjának foglya; ezt a béklyót oldja fel a tömegpárt gondolata. Ennek tagsága 1.823.856 állampolgárt számlált, ekképp ez volt Magyarország történetének mindmáig legnagyobb politikai szervezete. Az új szervezetet nem a régi helyett, hanem a mellett építették ki, így 1933 tavasza és 1935 áprilisa között a hatalmi elit és a pártelit markánsan elvált egymástól, szemben a 1933 előtti időszakokkal, melyben a hatalmi elit a politikaival volt azonos (épp ezért volt a hatalom kikezdhetetlen). Az 1930-as évekre tanúi lehetünk egy új elit kifermálódásának, melyből már kezdett hiányozni a dualizmuskori hatalomfelfogás. Ezen elitet már nem elégítette ki Bethlen liberál-konzervatívizmusa, ennél lényegesen radikálisabb volt. Az országban

³² A felsőházzal lásd: Püski Levente: Társadalmi érdekképviselet és konzervatívizmus. A felsőház felépítése a Horthy-korszakban.

eközben egyre drámaibb hatást fejtett ki a begyűrűző gazdasági válság, ami alkalmat teremtett arra, hogy a rendszer a vele szemben álló elemeket eltávolítsa útjából. 1932-ben kormányra került Gömbös kormánya, melynek az „átalakulás motorja” szerepet szánták. Gömbös tervei részben megvalósultak, regnálása alatt pedig a NEP árnyékában formálódott az előbbieken említett új elit, amely viszont Gömbös halálakor még nem volt elég erős, elég felkészült, elég egységes ahhoz, hogy a hagyományos uralkodó elit fölé kerekedjen. Egyébként – bár ez már Bethlennél is megmutatkozott – épp Gömbös Gyula kormányra kerülésekor vált az nyilvánvalóvá, hogy e rendszerben mindig a kormányfő teremt magának kormányt, bázist, háterszágot. Ha a párt és a kormány viszonyát szeretnénk közelebről megvizsgálni, érdemes alapul vennünk a fokozatosan megszilárduló miniszterelnök-párt-kormány háromszöget.

A korszakban sokáig rendkívüli tekintélynek örvendő aktuális miniszterelnök kis túlzással teljes személyével közvetett módon alakíthatta a politikai intézményrendszert, meghatározó funkciója volt a törvényhozó és végrehajtó hatalmi ágak irányításában. A párt vezére személyesen jelenítette meg a pártot, amelynek esetében élhetünk a diktatórikus szocializmusokra alkalmazott terminus technikusokkal (állampárt-pártállam). Mindenképp említést érdemel a rekrutáció megoldása, amiről már korábban esett szó. Meghatározó szerepe volt ezek mellett a párt belső életének is. Hiszen itt, a párton belül játszódtott le a legtöbb esetben a döntési mechanizmus, itt egyszerre voltak jelen az elit, a politika, a gazdaság és a tőke főszereplői. Sokszor nagyobb jelentősége volt például egy pártértekezletnek, az informális egyeztetéseknek valamint háttérbeli megbeszéléseknek, mint egy parlamenti vitának, ti. a döntések már jórészt itt, a kezdeti szakaszban megfogalmazódtak, a további szakaszok többnyire formális jelentőséggel bírtak.

A kormánypárt belső döntési mechanizmusa lényegében megelőzött minden egyéb közjogi állami hatalmi tényezőt. Mindezekkel kapcsolatban talán egy lapon érdemes megemlíteni még a párton belüli állandósuló frakciókat, amelyek között sokszor eltérő álláspont fogalmazódott meg. Az 1930-as években tett nagyobb jelentőségre szert ez a megosztottság, ugyanis ekkor veszített addigi viszonylagos szilárdságából legtöbbet a kormánypárt; ez a belső tendencia a korszak vége felé pedig csak erősödött.

Jóllehet domináns pártrendszerrel beszélhetünk, így is szót kell ejtenünk a koalíciós kormányzásról, hiszen ilyen lehetőségek ebben az időszakban is felvetődtek.³³ Konkrétan négy esetet ajánlatos megemlítenünk, mikor erőteljesebben jelentkezett a koalíció megkötésének igénye.

Elsőként Károlyi Gyula szellőztette meg a liberálisok esetleges bevonásának lehetőségét a Bethlen lemondása utáni ingatag helyzet láttán.

³³ Boros-Szabó: uo. p. 222-223.

Másodszor 1932-35-ben Gömbös és a kisgazdák meg is valósították az elgondolást, amire Bethlen és hívei mielőbbi eltávolítása miatt volt szükség. A harmadik esetben 1937-39-ben a kormánypártból távozó és új pártot létrehozó, valamint az ellenzék közötti együttműködéséről volt szó. Habár Imrédy miniszterelnök megbukott, a hatalomban mégsem történt változás, a szélsőjobb tovább erősödött. A negyedik esetben is a kormány ellenében a kormányzó párt részéről történt próbálkozásról beszélhetünk. Imrédy most az ellenzéki, nyilas és nemzetiszocialista elemekkel készült átvenni a hatalmat, kísérlete azonban kudarcra végződött.

A Horthy-éra három nagy kormánypártja, az Egységes Párt, a Nemzeti Egység Pártja és a Magyar Élet Pártja között igen nagy volt a programbeli, az ideológiabeli, illetve a személyi összetételbeli különbség. Indokolt és megalapozott lehet tehát az a megállapítás, ha kormánypártokról beszélünk s nem kormánypártról. Ennek ellenére a „párt” hivatalosan mindvégig folytonosnak tekintette eszmeiségét a korszak során. Ennek főleg elvi és diplomáciai okai lehettek; a hazai közvélemény és külföld felé egyaránt az egységet kellett tükrözni, Magyarországon mindez talán kiegészült a nemzet feletti őrökös megtestesítésének színezetével, ennek propagálásával is.

A Horthy-korszak kormányzati formája megítélésem szerint egyfajta irányított, korlátolt elitista parlamentarizmus, eleinte autoriter jelleggel, később kormányzati szinten totalitárius elemekkel is tarkítva.

A szerző a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar politológia-történelem szakos hallgatója.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALMOND, GABRIEL A. – POWELL, G. BINGHAM: *Összehasonlító politológia*. Osiris Kiadó; Budapest. 2003.
- BIBÓ ISTVÁN: *Válogatott tanulmányok 2. kötet 1945-1949*. Magvető Kiadó; Budapest, 1986.
- BOROS ZSUZSANNA – SZABÓ DÁNIEL: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944)*. Korona Kiadó; Budapest, 1999.
- ENYEDI ZSOLT – KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: *Pártok és pártrendszerek*. Osiris Kiadó; Budapest, 2001.
- FÖLDES GYÖRGY – HUBAI LÁSZLÓ: *Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998*. Napvilág Kiadó; Budapest, 1999.
- FÜGGETLENSÉG CÍMŰ NAPILAP: 1933. december 24. és 1934. szeptember 16-i számai
- GERGELY JENŐ – GLATZ FERENC – PÖLÖSKEI FERENC: *Magyarországi pártprogramok 1919-1944*. Kossuth Kiadó. Budapest, 1991; második, javított kiadás: ELTE-Eötvös Kiadó; Budapest, 2003.
- Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. 1956-os Intézet – Osiris Kiadó; Budapest, 1995.
- L. NAGY ZSUZSA: *Magyarország története 1918-1945*. Multiplex Média Debrecen; Debrecen, 1995.
- LENGYEL GYÖRGY: *A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet; Budapest, 1993
- MAGYAR TÖRVÉNYTÁR. Kiadja: Franklin Társulat; Budapest, 1921.
- ORMOS MÁRIA: *Magyarország a két világháború korában 1914-1945*. Csokonai Kiadó; Debrecen, 1998.
- PESTI HÍRLAP című napilap 1939. június 10-i száma
- PÜSKI LEVENTE: *Társadalmi érdekképviselés és konzervativizmus. A felsőház felépítése a Horthy-rendszerben*. Kossuth Egyetemi Kiadó; Debrecen, 1996.
- RUBICON történelmi folyóirat 2003/7-8. szám
- SARTORI, GIOVANNI: *Parties and Party Systems. A framework for analysis. 1. kötet* Cambridge University Press; 1976.
- SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai Kiadó; Budapest, 1970.
- SZEKFŰ GYULA: *Rövid magyar történet 1606-1939*. Osiris Kiadó; Budapest, 2002.
- ÚJSÁG című napilap: 1931. augusztus 20., 1931. november 8. és 1933. november 24-i számai

VONYÓ JÓZSEF: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok.* Pro Pannonia Kiadói Alapítvány; Pécs, 2001

VONYÓ JÓZSEF: *Gömbös Pártja. A Nemzeti Egység Pártja dokumentumai.* Dialóg Campus Kiadó; Budapest-Pécs, 1998.